

Joshua Prawer **(1917-1990)**

Joshua Prawer (יְהוֹשֻׁעַ פְּרָוֶר עֲשׂוּדִי), jeden z najważniejszych badaczy historii krucjat, urodził się w Będzinie 22 listopada 1917 r. (10 listopada wg starego stylu), w żydowskiej rodzinie kupca odzieżowego. Społeczność żydowska stanowiła wówczas zdecydowaną większość mieszkańców tego miasta (do 80%), liczącego po zakończeniu pierwszej wojny światowej nieco ponad 30 tysięcy mieszkańców. Do szkoły powszechnej i gimnazjum żydowskiego młody Prawer uczęszczał w Będzinie. Przy ul. Teatralnej 5 (obecnie II Liceum Ogólnokształcące im. S. Wyspiańskiego) znajduje się pamiątkowa tablica przypominająca o jego nauce w latach 1930-1935. Będzin był też małym tygłem kultur i języków. Z tego czasu Prawer wyniósł znajomość następujących języków: polskiego (jako pierwszego), hebrajskiego, niemieckiego, opanował francuski i łacinę. To okazało się bardzo przydatne w dalszych latach jego życia. W 1936 r., m.in. pod wpływem narastających zachęt płynących z kół syjonistycznych, emigrował do Palestyny, gdzie zaczął poznawać język angielski oraz jidysz. Zapisał się na Uniwersytet Hebrajski (istniał od 1918 r.) na studia matematyczne. Jednak jego rodzina pozostała w Polsce, matka zmarła wraz z wybuchem drugiej wojny światowej, a reszta krewnych zginęła w czasie Holokaustu.

Matematyka nie była dla Prawera na tyle pociągająca, aby studiować ją dalej. Za radą ojca, rozpoczął studia historyczne, bo już w szkole średniej miał dobre wyniki w tej dziedzinie. Dzięki swojemu profesorowi, Niemcowi pochodzenia żydowskiego, Richardowi Koebnerowi (1885-1958), który wobec prześladowań na terenie Rzeszy Niemieckiej emigrował do Palestyny, Prawer zainteresował się studiami nad organizacją i funkcjonowaniem państw krzyżowych w Ziemi Świętej. Jak się okazało, był to dobry kierunek w badaniach nad krucjatami. Odtąd zajmował się przede wszystkim historią państw krzyżowców i elementami życia codziennego w Palestynie w XII i XIII w. Studia ukończył w 1941 r., pisząc pracę dotyczącą Tyru w czasie krucjat, a w 1945 r. został doktorem na podstawie rozprawy o państwach krzyżowców w Palestynie (recenzentami byli R. Koebner, Izaak Baer).

Będąc jeszcze w Polsce, zafascynował się ruchem syjonistycznym, a potem m.in. wszedł w struktury Hagany i czynnie uczestniczył w walce o utrzymanie państwowości izraelskiej, nawet odnosząc rany w walkach. Został oficerem łącznikowym pomiędzy Brytyjczykami a Żydami podczas przekazywania władzy nad Jerozolimą w maju 1948 r.

Od 1947 r. pracował na Uniwersytecie Hebrajskim jako wykładowca, a w roku następnym ożenił się z niejaką Hadassą. Rok 1949 J. Prawer spędził w paryskich i lon-

dyńskich bibliotekach, korzystając ze stypendium postdoktorskiego. Od roku 1950 brał udział także w ekspedycjach archeologicznych prowadzonych w ruinach twierdz krzyżowców na terenie Izraela. W latach 1953-1955 był prodziekanem Wydziału Humanistycznego, następnie został profesorem i dziekanem tegoż Wydziału, aż wreszcie w latach 1975-1978 pełnił godność prorektora tej uczelni. Obok tych honorów, jakie go spotykały, stworzył w Izraelu centrum badań nad krucjatami i wypuścił w świat wielu uczniów (Benjamin Zeev Kedar, Amnon Linder, Emmanuel Sivan). Towarzyszyła temu aktywna praca nad rozwojem szkolnictwa wyższego na terenie Izraela. Był współtwórcą uniwersytetu w Hajfie w 1971 r. i Uniwersytetu Ben Guriona w Negev w 1969 r. Nie można zapominać o jego działalności na niwie politycznej; po utworzeniu Izraela wszedł w skład Sekretariatu Pedagogicznego w Ministerstwie Edukacji (1957-1959), współtworząc szkolnictwo średnie młodego państwa. Prawer walczył przyczynił się do reformy edukacyjnej (1963-1965) w kraju, starając się m.in. o opiekę nad dziećmi upośledzonymi i darmową naukę do lat osiemnastu.

Od 1967 r. był redaktorem naczelnym *Encyclopaedia Haebraica* (razem 32 tomy, wyd. 1949-1984). Stał na czele Sekcji Humanistycznej Izraelskiej Akademii Nauk i Humanistyki. J. Prawer był członkiem korespondentem Akademii Inskrypcji i Literatury Pięknej (*Académie des Inscriptions de Belles Lettres*) od 1967 r., a w 1984 r. został członkiem Królewskiego Towarzystwa Historycznego (*Royal Historical Society*) w Londynie i Amerykańskiej Akademii Średniowiecza (*Medieval Academy of America*). Społeczność akademicka Montpellier w 1966 r. uhonorowała go tytułem doktora *honoris causa*. Był uznawany za dobrego pedagoga, zawsze starannie i erudycyjnie przygotowanego. Zmarł 30 kwietnia 1990 r. w Jerozolimie¹.

Dorobek naukowy Joshuy Prawera należy do najbardziej znaczących w całej historiografii wypraw krzyżowych. Obok nazwisk tuzów badań krucjatologicznych takich, jak Reinhold Röhricht, René Grousset, John L. La Monte, Sir Steven Runciman, Hans Eberhard Mayer, Jonathan Riley-Smith, zawsze pada nazwisko J. Prawera.

Zaczął publikować w 1946 r. w czasopiśmie „Zion” na temat Żydów sefardyjskich, później jego artykuły trafiły do już bardziej elitarnych czasopism historycznych o wiekach średnich (np. „Speculum” z 1952, s. 490-503: *The Settlement of the Latins in Jerusalem*; „Byzantion” z 1952, s. 5-61 oraz 1953, s. 146-170: *Etude de quelques problèmes agraires et sociaux d'une seigneurie croisée au XIIIe siècle*).

Spośród jego najważniejszych prac należy wymienić dwutomową *Histoire du Royaume Latin du Jérusalem*², pierwotnie napisaną po hebrajsku, później tłumaczoną na francuski przez G. Nahona. Jest to książka ukazująca krzyżowców w zupełnie nowym świetle, jako ludzi o wysokim poziomie adaptacji do nowych warunków życia. Prawer pokazuje ich jako nowe społeczeństwo, które zmaga się z zupełnie nowymi wyzwaniami, np. podkreśla ich niemoc wobec potrzeb siły roboczej. Autor dostrze-

¹ Życiorys opracowano na podstawie Ph. Slavin, Prawer Joshua, w: *Handbook of Medieval Studies. Terms – Methods – Trends*, red. A. Classen, t. 1, Berlin–New York 2010, s. 2573-2577 oraz informacji własnych.

² J. Prawer, *Histoire du royaume latin de Jérusalem*, tłum. G. Nahon, Paris 1969-1971, 1975 (wyd. 1, po hebrajsku: 1963).

gał również inne aspekty tej dobrowolnej emigracji do Ziemi Świętej, choćby narażanie życia w zetknięciu z obcym religijnie i kulturowo światem bliskowschodnim, powolną asymilację do nowych, często nieoczekiwanych warunków. Wyniki badawcze, jakie osiągnął na podstawie wnikliwych studiów źródeł tak łacińskich, jak i orientalnych, pozwoliły mu znaleźć się w pierwszym rzędzie uczonych badających wyprawy krzyżowe i ich następstwa. Publikacja ta przyniosła mu w 1967 r. nagrodę im. Gustava Schlumbergera ufundowaną przez Akademię Inskrypcji i Literatury Pięknej.

W rozważaniach pomieszczonych w *The Crusaders' Kingdom. European Colonialism in the Middle Ages*³ Prawer skupił się na zbadaniu zjawiska kolonializmu widzianego przez pryzmat podboju Outremer. Książka jest bez wątpienia skierowana do odbiorcy, który nie chce wnikać w historię polityczną państw krzyżowych, a jedynie poznać odpowiedzi na pytania, kto był uczestnikiem krucjat, jak formowała się grupa przywódcza, jak wyglądał horyzont geograficzny przybyszów, jak układały się kontakty z Żydami, jak funkcjonował Kościół i prawo. To jedynie kilka aspektów tejże obszernej, liczącej prawie 600 stron pracy. Tytułowy kolonializm przedstawiono jako przeniesienie wzorców europejskich na nowe terytoria, z tym że dostrzegalna jest ewolucja nowego społeczeństwa Ziemi Świętej. Pierwsza wersja tej książki ukazała się w języku hebrajskim w 1947 r.

Kolejnym dziełem J. Prawera było *Crusader Institutions*⁴ z 1980 r. Były to zebrane studia z jego wcześniejszych publikacji (m.in. czasopism naukowych), ale ze zmianami i nowymi dodatkami. Najogólniej dotyczą one takich bloków zagadnieniowych, jak system feudalny, kolonizacja i ekonomia, historia społeczna, źródła oraz historia prawa i historia wojskowa. Książka ukazuje zmiany statusu społecznego osadników, podkreśla też rolę administracji lokalnej w życiu codziennym. Ciekawe są wątki źródłowe zawarte w trzech dodatkach, dotyczące kwestii prawniczych.

W *The History of the Jews in the Latin Kingdom of Jerusalem* Prawer podjął się niełatwego zbadania historii Żydów w Królestwie Jerozolimskim. Społeczność żydowska stanowiła tylko niewielką część ludności całego Królestwa, stąd badacz stanął przed trudnym wyzwaniem źródłowym⁵. Jerozolima, jako miasto z niezwykle historią, znalazła się w centrum zainteresowań J. Prawera i jej poświęcił rozważania zatytułowane *Jerusalem. Living City*, które przetłumaczono nie tylko na język angielski, ale także na francuski, hiszpański i niemiecki⁶.

W 1982 r. badacze krucjat z różnych krajów zadedykowali Prawerowi obszerne studia *Outremer. Studies in the History of the Crusading Kingdom of Jerusalem*, odnoszące się do analizowanych przez Prawera zagadnień kolonizacji Ziemi Świętej (kwestie gospodarcze, wojskowe, architektura, itp.)⁷.

³ Tenże, *The Crusaders' Kingdom. European Colonialism in the Middle Ages*, New York 1972, wyd. 2: London 2001 (na podstawie wydania z 1947 roku w języku hebrajskim).

⁴ Tenże, *Crusader Institutions*, Oxford 1980, wyd. 2: 1998.

⁵ Tenże, *The History of the Jews in the Latin Kingdom of Jerusalem*, Oxford 1988.

⁶ Tenże, *Jerusalem. Living City*, London 1968.

⁷ *Outremer, Studies in the History of the Crusading Kingdom of Jerusalem Presented to Joshua Prawer*, red. B. B. Kedar, H. E. Mayer, R. C. Smail, Jerusalem 1982.

Warto zwrócić uwagę na pewne aspekty, które przemykają przez pisarstwo historyczne Prawera. Otóż widział on pewne analogie pomiędzy osadnictwem żydowskim w XX w. na ziemiach palestyńskich a czasami krucjat, kiedy z różnych części Europy przybywali „nowi ludzie”, aby objąć w posiadanie tereny Ziemi Świętej. Spostrzegał jednak różnicę pomiędzy Żydami w XX w. a krzyżowcami. Ci pierwsi pracowali na własnej ziemi, ci drudzy zaś władali i żyli z pracy ludności zasiedziałej. Model ten był praktycznie taki sam, jak w Cesarstwie Łacińskim, kiedy baronowie panowali i bili się, a Grecy pracowali na roli. Prawer traktował też społeczeństwo europejskie na tych ziemiach jako czynnik dynamiczny, który wyłonił się wprawdzie dość spontanicznie, ale nie pozostał zbiorowością niezmienną. Było to *novum* w dotychczasowym oglądzie historiografii, choć pierwsze takie sugestie zjawily się już wcześniej (Claude Cahen, Jean Richard). J. Prawera interesowały zagadnienia, które były dalekie od tzw. wielkiej polityki i przez to trudniej dostrzegalne, jak choćby kwestie rodzaju własności ziemskiej, rolnictwo, gospodarka, funkcjonowanie miast i wsi oraz problematyka prawna. Stąd Prawer, bodaj jako pierwszy, wyraźnie pisał, że krzyżowcy przyszl na nowe ziemie bez żadnego zaplecza, cierpieli na niedobór siły roboczej, a zajmowali się jedynie rządzeniem, wojowaniem i konsumpcją łupów, bo ich siedziby miały charakter miejski, gdyż miasta dawały namiastkę bezpieczeństwa. Zresztą po śmierci J. Prawera rozgorzała dyskusja na temat tych analogii i zdaje się, że przedko się nie zakończy.

Zdzisław Pentek